

Brak i ljubav

Emma Goldman

1914.

Popularno je poimanje da su brak i ljubav istoznačni, da proistječu iz istoga motiva i pokrivaju iste ljudske potrebe. Poput mnogih popularnih poimanja i to ne počiva na stvarnim činjenicama, nego na praznovjerju.

Brak i ljubav nemaju ništa zajedničko; međusobno su udaljeni poput polova; zapravo se neprijateljski odnose jedno prema drugome. Nema dvojbe da su neki brakovi rezultat ljubavi. No, ne zato što se ljubav može potvrditi samo brakom; nego više zato što je nekolicini ljudi uspjelo posve nadrasti konvencije. Ima danas golem broj muškaraca i žena za koje brak nije ništa drugo do farsa, ali se mire s brakom zbog javnoga mišljenja. U svakom slučaju, premda je istina da se neki brakovi zasnivaju na ljubavi i premda je podjednako istina da se u nekim slučajevima ljubav nastavlja i u bračnome životu, smatram da je tome tako bez obzira na brak, a ne zbog njega.

S druge strane, posve je pogrešno da ljubav rezultira iz braka. U rijetkim prilikama može se čuti o čudesnom primjeru bračnoga para koji se zaljubio nakon stupanja u brak, ali ako se pogleda izbližega, otkrit ćemo da je prije riječ o pukom prilagođavanju neizbježnome. Posve je sigurno međusobno navikavanje daleko od spontanosti, jačine i ljepote ljubavi, bez koje se intimnost braka mora pokazati ponižavajućom i za ženu i za muškarca.

Brak je u prvom redu ekonomski ugovor, pakt osiguranja. Razlikuje se od običnoga životnog osiguranja samo po tome što je više obvezujući, egzaktniji. Njegovi su dobici nevažno mali u usporedbi s ulaganjima. Kad uzmete policu osiguranja, za nju platite u dolarima i centima, uvijek uz slobodu da prestanete plaćati. Ali, ako je ženina premija muž, ona za njega plaća svojim imenom, privatnošću, samopoštovanjem, samim svojim životom, „dok ih smrt ne rastavi“. Štoviše, bračno je osiguranje osuđuje na doživotnu ovisnost, parazitstvo, na posvemašnju beskorisnost, individualnu i društvenu. I muškarac plaća svoju cijenu, ali budući da je njegova sfera šira, brak ga ne ograničava toliko kao ženu. On svoje lance više osjeća u ekonomskome smislu.

Tako Danteov moto za pakao podjednako vrijedi i za brak: „Tko uđe nek se kani svake nade.“¹

Da je brak neuspjeh poreći će samo pravi glupan. Dovoljno je baciti pogled na statistike o razvodima da bi se shvatilo kako je brak zapravo gorak promašaj. Ni stereotipni filistinski argument da popustljiva zakonska regulativa u vezi s razvodom i povećana nehajnost žena ne objašnjava, prvo to da svaki dvanaesti brak završava razvodom; drugo, da se od 1870. broj razvoda povećao s dvadeset i osam na sedamdeset i tri na tisuću stanovnika; treće, da je preljub, od 1867., kao razlog za razvod, porastao 270,8 posto; četvrto, da je napuštanje braka poraslo za 369,8 posto.

Dodamo li tim zapanjujućim brojkama golemu količinu građe, dramske i književne, bacit ćemo još više svjetla na tu temu. Robert Herrick, u djelu *Zajedno*; Pinero, u drami *Srednji put*; Eugene Walter u *Punoj cijeni* i neki drugi pisci raspravljaju o besplodnosti, monotniji, podlosti, neprimjerenosti braka kao čimbenika sloge i razumijevanja.

Mudri se društveni istraživač neće zadovoljiti popularnim površnim izgovorom za tu pojavu. Morat će zakopati dublje u sam život spolova da bi doznao zašto se brak pokazao tako pogubnim.

Edward Carpenter kaže da iza svakoga braka stoji doživotno okruženje dvaju spolova; okruženje tako međusobno različito da muškarac i žena moraju ostati stranci. Podijeljen nepremostivim zidom praznovjerja, običaja, navada, brak nema potencijal da u njemu dvoje ljudi jedno drugo upoznaju i razviju međusobno poštovanje, a bez toga je svaka zajednica osuđena na neuspjeh.

Henrik Ibsen, čovjek koji je mrzio sve društvene laži, vjerojatno je prvi shvatio tu veliku istinu. Nora napušta svojega supruga ne zato što je – kako bi glupi kritičar htio – umorna od svojih

¹ Dante, *Božanstvena komedija*, „Pakao“, Treće pjevanje, 9. stih, prema prijevodu Mihovila Kombola, izdanje Sveučilišne naklade Liber i Nakladnoga zavoda Matice Hrvatske, Zagreb, 1976.

odgovornosti ili zato što osjeća potrebu za ostvarenjem ženskih prava, nego zato što je spoznala da je osam godina živjela sa strancem i rađala mu djecu. Može li biti išta više ponižavajuće, više degradirajuće od doživotne blizine dvoje stranaca? Nema potrebe da žena išta zna o muškarcu, osim o njegovu prihodu. A što bi on trebao znati o ženi – pa što se o njoj ima znati osim da je ugodnoga izgleda? Još nismo nadrasli teološki mit da žena nema dušu, da je puki dodatak muškarcu, stvoren od njegova rebra na ugodu gospodina koji je tako hrabar da se boji vlastite sjene.

Možda je loša kakvoća materije od koje je žena nastala odgovorna za njezinu inferiornost. U svakom slučaju, žena nema dušu – pa što bi se o njoj imalo znati? Osim toga, što manje duše žena ima, bolji je oslonac kao supruga, spremnije će se privezati uza svojega supruga. Upravo to ropsko prepuštanje muževoj nadmoćnosti održava bračnu instituciju tako dugo naizgled nedirnutom. No sada, kad žena dolazi na svoje, kad je svjesna sebe kao bića izvan gospodarove milosti, sveta institucija braka postupno se urušava i nikakva je količina sentimentalne lamentacije ne može održati.

Gotovo od djetinjstva prosječnoj se djevojci govori da je brak njezin najviši cilj; zbog toga su njezino školovanje i odgoj usmjereni prema tome cilju. Poput mutave zvijeri tovljene za klanje, ona se sprema za brak. A ipak, čudno je reći, dopušteno joj je mnogo manje doznati o svojoj ulozi kao supruge i majke, nego običnome zanatliji o njegovu poslu. Neprirodno je i prosto za pošteni djevojku da išta zna o bračnome odnosu. O, kako je poštenje nedosljedno, kad mu treba bračni zavjet da nešto što je nečisto pretvori u najčišći i najsvetiji ugovor koji se nitko ne usudi kritizirati. Ali upravo to misli prosječni branitelj braka. Buduća supruga i majka drži se u potpunom neznanju o svojem jedinom posjedu na natjecateljskom polju – spolu. Tako ona ulazi u doživotni odnos s muškarcem da bi se šokirala, bila zgađena, ljuta izvan svake mjere zbog najprirodnijega i najzdravijega nagona, seksa. Sa sigurnošću možemo reći da je velik postotak nesreće, bijede, potrešenosti i tjelesne patnje u braku posljedica kriminalnoga neznanja o spolnim pitanjima a koje se uzdiže kao velika vrlina. A nipošto nije pretjerano kad kažem da se više od jednog doma raspalo zbog te žalosne činjenice.

Ako, je žena, ipak, slobodna i dovoljno snažna da nauči tajnu seksa bez sankcije države ili crkve, osudit će je kao izričito neprikladnu da postane supruga „dobrome“ muškarcu, a njegova se dobrota sastoji od prazne glave i mnogo novca. Može li biti što strašnije od zamisli da zdrava, odrasla žena, puna života i strasti, mora zaniijekati zahtjeve prirode, da mora podrediti svoju najjaču žudnju, potkopati svoje zdravlje i slomiti svoj duh, da mora spriječiti svoju viziju, odreći se dubine i veličajnosti iskustva dok „dobri“ muškarac ne naiđe da je uzme za ženu? A upravo to znači brak. Kako bi takav ugovor mogao završiti nego neuspjehom? To je jedan, premda ne najmanje važan, čimbenik braka, koji ga razlikuje od ljubavi.

Naše je doba – praktično doba. Ne živimo više u doba kad su se Romeo i Julija izložili u ime ljubavi srdžbi svojih očeva, kad se Gretchen izložila ogovaranju svojih susjeda zbog ljubavi. Ako si, u rijetkom slučaju, mladi i dopuste luksuz romance, stariji se već pobrinu za njih, da ih poduče i srede dok se ne „urazume“.

Moralna lekcija koju su usadili u djevojku ne glasi je li muškarac u njoj pobudio ljubav, nego prije glasi „Koliko?“. Važan i jedini bog praktičnoga američkoga života: Može li muškarac dovoljno zaraditi za život? Može li izdržavati ženu? To je jedino što opravdava brak. Postupno to prožima svaku djevojčinu misao; ona ne sanja o mjesečini i poljupcima, o smijehu i suzama; ona sanja o kupovini i cjenkanju. Ta siromašnost duhom i podlost elementi su urođeni bračnoj ins-

tituciji. Država i Crkva ne odobravaju ni jedan drugi ideal, jednostavno zato jer je to ideal koji zahtijeva državni i crkveni nadzor nad muškarcima i ženama.

Bez sumnje, ima ljudi koji i dalje drže do ljubavi više nego do dolara i centa. To posebice vrijedi za onu klasu koju je ekonomska nužda natjerala da se sama izdržava. Nevjerojatna promjena položaja žene, zahvaljujući tom snažnom čimbeniku, doista je izvanredna kad pomislimo da je tek nedavno stupila u industrijsku arenu. Šest milijuna žena koje zarađuju; šest milijuna žena koje imaju jednako pravo kao i muškarci da budu izrabljivane, okradene, da štrajkaju; ali čak i da gladuju. I što još, moj Gospode? Da, šest milijuna radnica koje primaju plaću, od najumnijega do najtežega tjelesnoga posla u rudnicima i na gradnji željeznice; da, čak i među detektivima i policajcima. Emancipacija je posve sigurno potpuna.

A unatoč svemu tome, ipak vrlo malen broj goleme vojske žena koje rade za plaću gledaju na posao kao nešto trajno, onako kako na to gleda muškarac. Ma kako bio nemoćan, naučen je biti neovisan, sam se izdržavati. Znam da nitko nije uistinu neovisan u našem ekonomskom mlinu; ipak, čak i najsiromašniji muškarac mrzi biti parazit; ili da po tome bude poznat.

Žena svoj posao smatra prijelaznim razdobljem i odbacit će ga kad se pojavi prvi ponuđač. Zbog toga je mnogo teže organizirati žene nego muškarce. „Zašto bih ušla u sindikat? Udat ću se, zasnovati dom.“ Nisu li je od kolijevke učili da na brak gleda kao na svoj najviši poziv? Ona dovoljno brzo shvaća da dom, premda ne tako velik zatvor kao tvornica, ima čvršća vrata i rešetke. Ima tako vjernoga stražara da mu nitko ne može umaknuti. Najtragičnije je, ipak, to da je dom više ne oslobađa robovanja za nadnicu; on samo uvećava njezine zadaće.

Prema posljednjim statistikama koje su iznesene pred Odbor „o radu i plaćama te o prenapučenosti“, samo je deset posto najamnih radnica u gradu New Yorku udano, a ipak one moraju nastaviti raditi najslabije plaćen posao na svijetu. Dodajte toj strašnoj činjenici naporan kućanski posao i što onda preostaje od zaštite i sjaja doma? Zapravo, čak ni udana djevojka iz srednje klase ne može govoriti o svojem domu, jer muškarac je njezina sfera. Nije važno je li muž grub ili drag. Ja želim dokazati da brak jamči ženi dom samo milošću njezina muža. Ona se ondje kreće u njegovu domu, godinu za godinom, sve dok joj život i odnosi s ljudima ne postanu tako jednolični, ograničeni i sumorni kao i njezino okruženje. Ne treba čuditi ako postane zanovijetalo, sitničava, svadljiva, tračljiva, nepodnosiva, te time natjera muškarca da izbiva iz kuće. Ona ne može otići, čak i ako poželi; nema kamo otići. Osim toga, kratko razdoblje bračnoga života, potpunoga odstupanja od svih svojih sposobnosti, posve onesposobljuje prosječnu ženu za izvanjski svijet. Postaje zapuštena, nespretna u pokretima, ovisna u svojim odlukama, kukavica u prosudbama, teška i dosadna, a to većina muškaraca mrzi i prezire. Čudesno inspirativno ozračje za donošenje života na svijet, zar ne?

Ali kako zaštititi dijete, ako ne brakom? Nakon svega, nije li to najvažniji prigovor? Kakvo besramlje, kakvo licemjerje! Brak štiti dijete, a ipak je tisuće djece bez osnovnih sredstava za život i bez doma. Brak štiti dijete, a ipak su sirotišta i popravni domovi pretrpani, a Društvo za prevenciju nasilja nad djecom puno je poslalo i oslobađa male žrtve od roditelja koji ih „vole“, da bih ih smjestilo pod još veću skrb punu ljubavi, skrb države. Kakve li lakrdije!

Brak možda ima moć da „silom dovede konja na vodu“, ali je li ga ikad uspio napojiti?² Zakon će oca zatvoriti i navući mu zatvoreničku odjeću; no je li to ikad umirilo djetetovu glad? Ako je

² Poigravanje engleskom frazom koja glasi „you may take a horse to the water, but you can't make him drink“, što doslovce znači da možete konja dovesti na vodu, ali ne i natjerati ga da pije, a preneseno, da se silom ne može sve postići. – op. prev.

roditelj nezaposlen ili ako krije svoj identitet, što onda imamo od braka? On priziva zakon da muškarca privede „pravdi“, da ga smjesti na sigurno iza zatvorenih vrata; a ishod njegova rada ionako ne ide u korist djeteta, nego države. Dijete ima samo štetno sjećanje na oca u prugastom odijelu.

A što se tiče zaštite žene – tu se krije prokletstvo braka. Ne radi se o tome da je on zaista štiti, nego je i sama ideja odbojna, takva uvreda za život, tako ponižavajuća za ljudsko dostojanstvo, da bude vječna osuda toj parazitskoj instituciji.

Slična je drugom očinskom ugovoru – kapitalizmu. Oduzima čovjeku prirodno pravo, priječi njegov razvoj, truje mu tijelo, drži ga u neznanju, u siromaštvu i ovisnosti, a onda utemeljuje dobrotvorne ustanove koje se bogate na posljednjoj mrvici ljudskoga samopoštovanja.

Institucija braka čini od žene parazita, potpunu ovisnicu. Onesposobljuje je za životne borbe, poništava njezinu društvenu svijest, paralizira njezinu maštu, i onda nameće svoju velikodušnu zaštitu, koja je u stvarnosti omča, karikatura ljudskoga značaja.

Ako je majčinstvo najviše ispunjenje ženske prirode, kakvu drugu zaštitu ono treba osim ljubavi i slobode? Brak prlja, oskvrnjuje, kvari njezino ispunjenje. Ne kaže li on ženi, tek kad mene slijediš, možeš roditi dijete? Ne osuđuje li je na stratište, ne ponižava li je i ne posramljuje ako odbije kupiti svoje pravo majčinstva tako da proda sebe? Ne odobrava li brak majčinstvo čak i kad žena zanese u mržnji, pod prisilom? Ali, kad bi majčinstvo bilo pitanje slobodnoga izbora, ljubavi, zanosa, izazovne strasti, ne bi li to stavilo krunu od trnja na nevinu glavu i ispisalo krvavim slovima strašan epitet, bastard? Kad bi brak sadržavao sve vrline koje tvrdi da ima, njegovi bi ga zločini protiv majčinstva zauvijek isključili iz carstva ljubavi.

Ljubav, naj snažniji i najdublji element u cijelome životu, glasnik nade, sreće, zanosa; ljubav, prkosnik svim zakonima, svim konvencijama; ljubav, naj slobodniji, najmoćniji kovač ljudske sudbine; kako se može takva sila koja sve pokreće smatrati istoznačnom tom jadnom korovu što su ga država i Crkva začele, braku?

Slobodna ljubav? Kao da ljubav može biti drugačija nego slobodna! Čovjek može kupiti pamet, ali ni svi milijuni na svijetu nisu uspjeli kupiti ljubav. Čovjek je podjarmio tijela, ali sva sila na zemlji nije bila kadra podjarmiti ljubav. Čovjek je osvojio cijele zemlje, ali sve njegove vojske nisu mogle osvojiti ljubav. Čovjek je okovao i sputao duh, ali bio je posve bespomoćan pred ljubavi. Visoko na tronu, sa svim sjajem i pompom koje njegovo zlato može zaslužiti, čovjek je ipak siromašan i sam, ako ga ljubav zaobiđe. A ako se zaustavi, i najsiromašnija koliba zrači toplinom, životom i bojom. Tako ljubav ima magičnu moć da od kralja učini prosjaka. Da, ljubav je slobodna; ona u drugačijem ozračju ne može živjeti. U slobodi ona sebe daje bez zadržke, obilno, potpuno. Svi pisani zakoni, svi sudovi na svijetu, ne mogu je istrgnuti iz zemlje, jednom kad je pustila korijen. Ako je tlo ipak neplodno, kako bi ga brak mogao natjerati da rodi? On je poput posljednje očajničke borbe života protiv smrti.

Ljubav ne treba zaštitu; ona sama sebe štiti. Sve dok ljubav rađa život, nema napuštenoga, gladnoga djeteta ili gladnoga ljubavi. Znam da je to istina. Znam žene koje su postale majke izvan braka, uz muškarce koje su voljele. Malo djece u braku uživa brigu, zaštitu, predanost kakvu pruža slobodno majčinstvo.

Branitelji vlasti boje se dolaska slobodnoga majčinstva, kao da će im oduzeti plijen. Tko će ratovati? Tko će stvarati bogatstvo? Tko će tvoriti policajce, tamničare, ako žene odbiju nektritički rađati djecu? Vrsta, vrsta! više kralj, predsjednik, kapitalist, svećenik. Vrstu treba očuvati, pa makar se svelo ženu na puki stroj – a bračna je institucija naš jedini sigurnosni ventil od pogubne spolno osviještene žene. Ali uzalud ti divlji napori da se održi stanje prisile. Uzalud i crkveni pro-

pisi, mahniti napadi vladara, uzalud čak i ruka zakona. Žena više ne želi sudjelovati u proizvodnji rase bolesnih, slabih, oronulih, prezrenih ljudskih bića, koja nemaju snage ni moralne hrabrosti da zbače jaram siromaštva i ropstva. Umjesto toga ona želi manje djece kojoj će pružiti više, koju će rađati i podizati u ljubavi i svojim slobodnim izborom; ne zbog prisile, kako joj to brak nameće. Naši lažni moralisti tek trebaju razviti u sebi dubok osjećaj odgovornosti prema djetetu, koji je ljubav u slobodi probudila u grudima žene. Radije će se odreći slave majčinstva nego donijeti na svijet život u ozračju koje diše jedino propašću i smrću. A ako i postane majka, onda će djetetu dati ono najdublje i najbolje u svojem biću. Rasti zajedno s djetetom, njezin je moto; ona zna da samo na taj način može pomoći da se izgradi pravi muški i ženski rod.

Ibsen je morao imati viziju slobodne majke kad je, majstorskim potezom, portretirao gđu. Alving. Ona je bila idealna majka jer je nadrasla brak i sve njegove strahote, jer je raskinula svoje okove, i oslobodila svoj duh da lebdi dok ne vrati svoju osobnost, obnovljenu i snažnu. Ali bilo je to prekasno da spasi sreću svojega života, Oswalda, no ne i prekasno da shvati da je ljubav u slobodi jedini uvjet za ljepotu života. Oni, koji su poput gđe. Alving, platili svojom krvlju i svojim suzama za svoje duhovno probuđenje, odbijaju brak kao prisilu, površnost, ispraznu lakrdiju. Oni znaju, bilo da ljubav traje kratak trenutak ili zauvijek, da je ona jedina kreativna, nadahnjujuća, oplemenjujuća osnovica za novu vrstu, za nov svijet.

U našem sadašnjem jadnom stanju ljubav je doista za mnoge stranac. Budući da je ne razumiju i klone je se, rijetko pušta korijen; ako ga i pusti, uskoro vene i ugiba. Njezino istančano tkivo ne može izdržati pritisak i napor svakodnevnoga brusa. Njezina je duša odveć složena da bi se prilagodila kliskoj potki našeg društvenoga tkanja. Ona plače, stenje i trpi zajedno s onima koji je trebaju, a ipak nisu kadri dosegnuti ljubavni vrhunac.

Jednoga dana, jednoga će dana muškarci i žene ustati, dosegnut će planinski vrh, poći će u susret veliki i jaki, spremni da primaju, da sudjeluju i sunčaju se na zlatnim zrakama ljubavi. Koja mašta, koja uobrazilja, koji poetski duh može predvidjeti čak i približne potencijale takve sile u životu muškaraca i žena? Ako će svijet ikada poroditi istinsko drugarstvo i istinsku sjedinjenost, onda to neće poroditi brak, nego ljubav.

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Emma Goldman
Brak i ljubav
1914.

Emma Goldman, „Marriage and Love“, Anarchism and Other Essays, Mother Earth Publishing Association 1917 (1st ed. 1910).

Emma Goldman, Anarhizam i drugi ogleđi, DAF, Zagreb 2001. Prijevod Biljana Romić.
http://elektroniceknjige.com/goldman_emma/anarhizam_i_drugi_ogleđi/index_page_000.htm

anarhisticka-biblioteka.net